

DÖBRÖKÖZ – VÁR¹

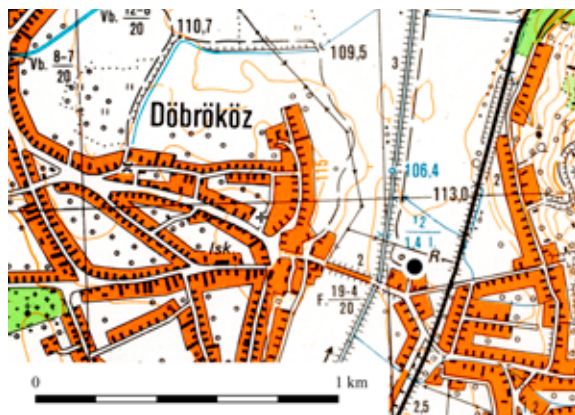
A vár romjai a falu K-i részén, a Kapos jobb partján, az ártérből 1–2 m-rel kiemelkedő dombon találhatóak (1. ábra). Tengerszint feletti magassága 115 m, a Kapos-völgy feletti relatív magassága kb. 4–5 m. A szabálytalan négyszög alakú domb pereme határozott, oldala meredek. A vár belseje erősen bolygatott, füves, fás. Két magasabb (kb. 1 emeletes) falcsonk látható, és a föld kidomborodása alapján sejthető több falvonulat. A falcsonkok állaga rossz (2-3. ábra). A várat 1988-ban régészeti jelentőségű védett területté nyilvánították.

Kutatástörténet

A történeti irodalomban elsőként Moldoványi József ismerteti a várat: „*Döbrököz városnak napkeleti részén a' Kapos bal partján vagyon egy omladozó vár, mellyet valaha Kapos vize körül folyt. Tornyai a' mint mondatik, gömbölyűek valának, és egyiken sisakos férfú, buzogányt tartván kezében látszatott kifaragva lenni...*”²

Fényes Elek 1851-ben említi: „*A Kapos partján van régi várának omladéka, melly 1543-ban török kézre jutván, 143 évig érezte ennek terhes igáját.*”³

Pesty Frigyes adatközlői szerint „*vagynak még öreg emberek, kik emlékeznek arra, midőn ezen vár egész épségben Tető alatt állott csak az ajtók, és ablakok hiányoztak, és ezen vár 18dik században egy uradalmi Tisztartó által rontatott le, és abból most csak két vastag oszlop látható, hogy pedig ezen Vár csak ugyan török birtokában volt, igazolja az omladékok közt néhány évek előtt talált csempe török pipa és fehér kőből ki simított fél hold.*”⁴

1. Helyszínvázlat

- 1 A vár általános leírását Miklós Zsuzsa, a 2005. évi műemléki munkák ismertetését Gere László készítette.
- 2 MOLDOVÁNYI 1824. 61–62.
- 3 FÉNYES 1851. I. 279.
- 4 GAÁL–KÓHEGYI 1975–1976. 322.

2. A vár a Kapos folyó felől (Fotó: Miklós Zsuzsa)

3. A Ny-i falszakasz (Fotó: Gere László)

Az első terepbejárást Rómer Flóris végezte 1866-ban, amikor alaprajzot és távlati képet is készített az akkor még viszonylag magasan álló romokról. A DNy felől készült rajz szerint a vár ÉNy-i oldalán még legalább 1–2 m magasságban állt az a toronyszerű építmény, amelyből ma már csak két falcsont áll a Ny-i és K-i oldalon. Az erődítmény D-i felén a talajszinten követhető a fal vonala. Lényegesen magasabbnak tűnnek azok a falcsontok, amelyek ma is állnak. Alaprajzi vázlatában nagyjából négyzet alakúnak ábrázolja a várat, a két magas falcsontot a DK-i, ill. DNy-i sarokra helyezve.⁵

5 RÓMER Jkv. XIX. 164., 168. (1866).

Wosinsky Mór 1891. évi kérdőívére válaszolva az előjáróság az alábbiakat közölte: „A Kapos folyó mellett van az ugynevezett Verbőczi várkastélynak maradványa a hol az ásatást Kammerer Ernő orsz. gyűlési képviselő úr a mult évben megkezdte”⁶ Erről a fel-tárásról sajnos semmit sem tudunk: az ásatási dokumentációnak egyelőre nem akadtam nyomára.

Gerecze – Csánkira hivatkozva – Verbőczi várának romjairól ír.⁷ Genthon („Várrom, téglából egy faldarab, alátámasztva”⁸), illetve Gerő⁹ csupán röviden említi.

1988-ban Nováki Gyulával és Sándorfi Györggyel együtt elkészítettük a szintvonalas felmérést. Akkor sűrű bozót fedte a várat, ezért igen körülményes volt a mérés. 1998-ban észleltem, hogy kitisztították a belső területet, és helyenként a falsíkok is látszanak. Ezért Egyed Endre 1999-ben – az immár jobban megfigyelhető részletekkel – kiegészítette a felmérést. Ugyanakkor részletfotókat készítettem a magasan álló falmaradványokról.

A vár környékén, szántásban, a K-i oldalon több hamus folt látszik az ártérből ki-emelkedő domb peremén. Ezek a helyeken több a cserép és az állatsont. A Ny-i olda-lon kevesebb a lelet és a hamus folt. A vár belsejében csak azokon a helyeken gyűjthető kerámia, ahol a talajt rendszeresen kaparják a környékbeli baromfiak. 2004-ben a felszí-nen a vár területén sok edénytöredéket találtunk. Közvetlen környékén, a toronytól É-ra, egy kis kiemelkedésen kormos, sárgás foltok látszottak, bennük egy-két őskori cserép volt. Sok volt a lelet a vár K-i oldalán is.¹⁰

1998 óta rendszeresen, különböző időjárási és megfigyelési körülmények között légi fotózom, videózom a várat és környékét. Valamennyi felvételen szépen kirajzolódnak a fal- illetve ároknyomok, a vár teljes alaprajza. Környezetében elsősorban vetésben látsza-nak a talán házakra utaló foltok, kisebb kiemelkedések (4-5. ábra).¹¹

A vár leírása

A részletes felmérés alapján a külső övező fal által határolt terület 40×51,50 m (2,06 ha), a belső vár kiterjedése 26×kb. 30 m (0,78 ha). A külső és belső övező fal közötti távol-ság a nyugati oldalon 6, a keletin 5, északon 9 m. A déli oldalon bizonytalan.

A vár szabálytalan négyszög alakú (a téglalaphoz áll közel). Az É-i és D-i rövidebbik oldalon is tompaszögű törés figyelhető meg a külső falon (6. ábra).

A külső fal a K-i oldalon kőből épült, vastagsága egy helyen figyelhető meg, itt 130 cm; a belső falsík kb. 25 m hosszan követhető. A K-i oldalon, az ártér felé meredeken szakad le, itt csak ásatással lehet meghatározni a külső síkot. Az É-i és Ny-i oldalon falsík nem látható, csupán az omladék vonalát lehetett mérni. A Ny-i oldalon, az ÉNy-i sarok közelében nyolcszögletű téglatorony részlete áll. Belső átmérője kb. 11 m. DNY-i oldalán (átlósan mérve) mintegy 8 m hosszan a talajszint fölé emelkedik a fal. A külső

6 1891 – SZWM Újkori Történeti Gyűjtemény.

7 GERECZE 1906. 892.

8 GENTHON 1959. 71. (HEGYI JÓZSEF: Hazánk történelmi nevezetességű helyei és meglévő műemlékei. Gyöngyös, 1903. 122.)

9 GERŐ 1955. 424.

10 Rég. kut. 2004. 146.; Terepbejárású jegyzőkönyvek, MTA Régészeti Intézet: Miklós–Torma 1982.; Miklós–Nováki–Sándorfi 1988.; Miklós 1998.; Miklós 1999.; Miklós 2000.; Miklós–Kohári–Szajcsán 2004.

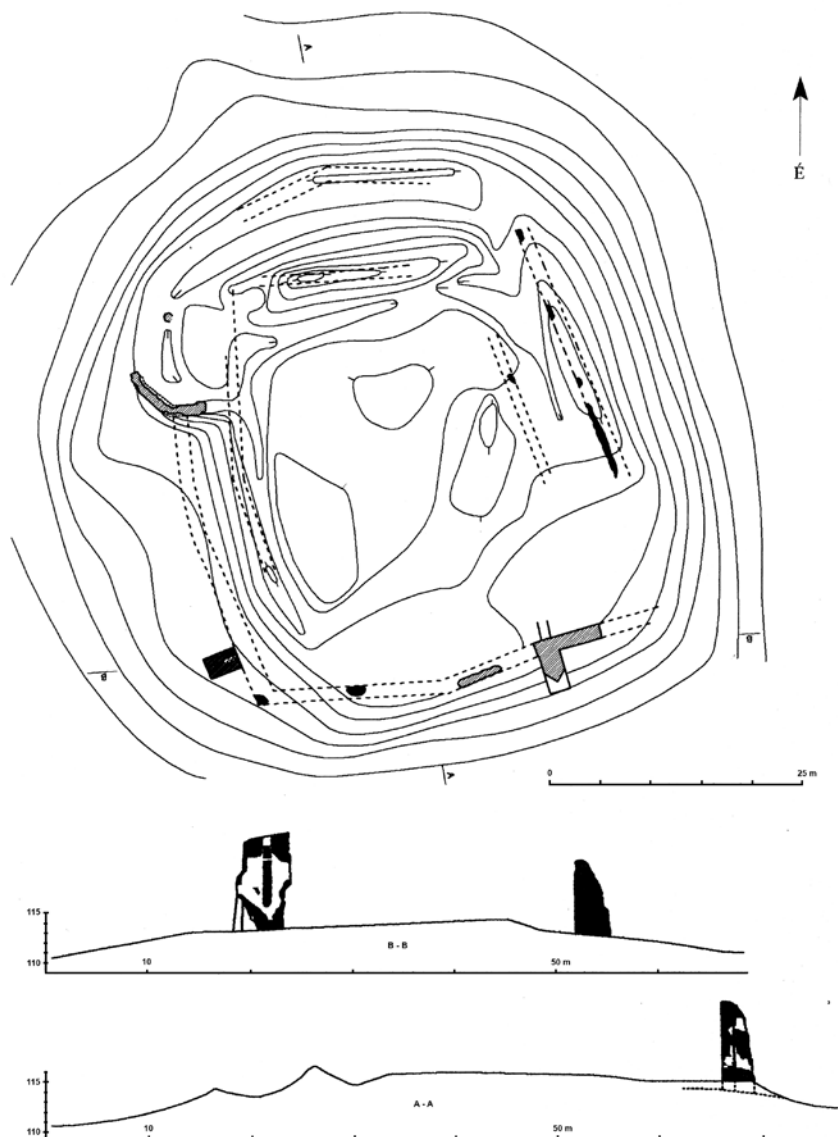
11 1998. márc. 4. MTA RI 178246-249.; 1998. máj. 6. MTA RI 178884.; 1998. júl. 6. MTA RI 179141-143.; 1998. okt. 24. MTA RI 180451-452.; 1998. dec. 23. MTA RI 180766-768.; 1999. márc. 4. MTA RI 181948-949.; 1999. júl. 1. MTA RI 183764-770.; 1999. dec. 8. MTA RI 185005.

4. Légi fotó, 1998. március 4. (Fotó: Miklós Zsuzsa)

5. Légi fotó, 1998. december 23. (Fotó: Miklós Zsuzsa)

6. Szintvonalas felmérés, 1988, 1999 (Nováki Gyula–Sándorfi György, Egyed Endre)

körítő fal Ny-i szakaszán, a DNy-i sarok közelében téglapillér látható. A D-i oldalon a külső fal kőből készült, vastagsága 130 cm, hossza 27 m. Ehhez csatlakozik az emeletes, támpilléres téglafalcsónk.

A belső körítő falnál csupán a K-i oldalon figyelhető meg kis szakaszon kőfalcsónk, egyébként csak az omladék vonalát lehet mérni. Ennek alapján a falvastagság kb. 90 cm.

Leletek

Az eddig begyűjtött felszíni leletek közül a legkorábbiak a 13. századból származnak. Ezeken kívül több késő középkori és török kori edénytöredéket is találtunk.

Okleveles adatok

A vár nevének középkori alakja Debregeszt; castrumként szerepel.¹² Első okleveles adata 1309-ből származik, amikor építtetőjének, Héder nembeli Kőszegi III. Henriknek itteni várnagyát említik.¹³ Valószínűleg 1316-ban került királyi kézre.¹⁴

A vár további történetét Engel Páltól idézem: „1346 előtt Lackfi István kapta meg, majd fiáé, Miklós vajdáé és unokájáé, Döbröközi Andrásé volt, aki 1399-ben szerepel utoljára (F. X/2. 718.). A vár további sorsa ismeretlen (talán Alsáni Jánosé volt). 1437-ben királyi kézen találjuk, ekkor id. Rozgonyi István vette zálogba (Dl. 24530). Fiától, ifj. Jánostól [1445-ben] Újlaki Miklós elfoglalta, tőle 1446-ban familiárisa, mesztegnyői Szerecsen Péter és testvérei szereztek meg zálogképpen (Dl. 13937; 1449: Dl. 14231). (Alberttól 1438/39-ben Tamási Henrik kapta örökbe, de nem jutott a vár birtokába: Dl. 13605.)”¹⁵

E család utolsó tagja, János király titkára 1534-ben meghalt. Özvegye Werbőczi Istvánhoz ment feleségül, aki így a vár birtokosa is lett. A törökök 1544-ben foglalták el,¹⁶ és 1687-ig tartották kezükben.

A török korban változó létszámú (12–232 fő) őrség állomásozott benne.¹⁷ A vár visszafoglalása után jelentőségét veszítve, pusztulásnak indult. A vár állapotára vonatkozóan a források meglehetősen ellentmondóak. Egyesek szerint átvészelte a török hódítás és a felszabadító háborúk viharait és csak a 19. század elején pusztult el. Mások már a 18. század elején teljesen elpusztultnak mondják.¹⁸

1687. március 16-án leírják a Kapos mocsarában levő szigeten épült kastélyt, amelynek csak téglá romjai állnak. Egy torony még ép, melyben „egy jó szoba egy konyhával, alatta egy pince” („ein guette stuben, sambt einer kuchl, unterhalb ist ein keller”).¹⁹

Az 1693-as összeírás szerint a vár egy szigeten található, a Kapos folyó partján. Mindkét oldalról nagy mocsár veszi körül. A nagyon tönkretett kastély egy kis dombon fekszik. A falromok égetett téglából készültek, 10 m magasak, 3 oldalról még láthatók. Egy torony téglával, még fedett. Benne található egy jó szoba egy konyhával, alatta egy pince, ahol a törökök azelőtt keresztényeket tartottak fogságban. A szigeten a kastélynál 50 rosszul megépített ház, bennük csupa rác lakott asszonnal, gyerekekkel. A Koppány felé [ez nyilvánvaló elírás] a víz mögött egy dombon 150, szintén rosszul épített ház, mind rácokkal

12 ENGEL 1996. 305.

13 FÜGEDI 1977. 127.; AO I. 183.

14 ENGEL 1996. 305.

15 ENGEL 1996. 305.

16 SZAKÁLY 1969. 26.

17 VELICS–KAMMERER 1886. I.

18 T. POLÓNYSI 1966. 227. A dombóvári uradalom rendtartása Döbrököz várát is elpusztultnak mondja. Ezt megerősíti egy 1743-ból való kimutatása Tolna megyei Eszterházy birtokokról: MOL EL Urb. 1199. Fasc. E. No. 27. Ezzel szemben MOLDOVÁNYI 1824. pusztulását jóval későbbre teszi: szerinte hg. Eszterházy tiszttartója romboltatta le, hogy téglából pálinkaházat építtessen.

19 H. TAKÁCS 1970. 132–133.

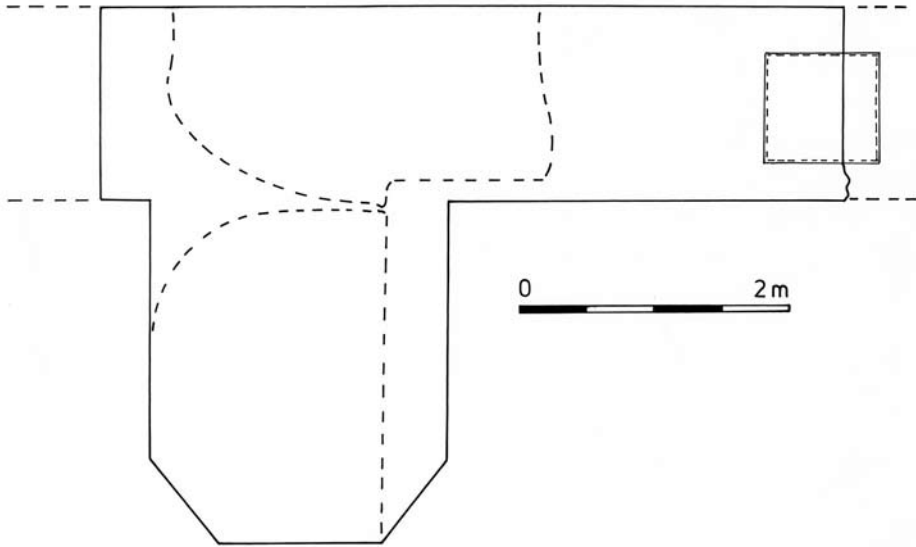
7. A várfal délről, az állagvédelmi munkák előtt (Fotó: Gere László)

lakott. („Dieser orth ligt ain Meill wegs Vnderhalb Dombo, in einer Insul Zwieschen den Fluss Capus, Von beeden seithen mit grossen Marast Vmbgefangen, dass sehr ruinierte Schloss ligt aug einem khleinen hügl, Warvon die Mauern oder rudera Von gebranten Zügl auf 10 Clafter hoch, Von 3 seithen noch zusehen sein, ein Thurn ist noch mit Züegl

8. A várfal északról, az állagvédelmi munkák előtt (Fotó: Gere László)

gedeckht, darinnen findtet sich ein gute Stuben, sambt einer Kuchel, Vnderhalb ist ein Keller, wo die Türkhen Zuvor die gefangene Christen alsz Temnitz gehalten; in der Insul bey dem Schloss sein in die 50 schlecht erbaute Hauser, darinnen lauther Räzen sambt

9. A D-i fal alaprajza (Rajz: Gere László)

Weib Vnd Kindern, aniezo Wohnen; yber dass Wasser gegen Koppun auf einen Hübl sein Würrlich 150 auch schlecht erbaute Heuser, so alles auch mit Räzen bewohnt sein...”)²⁰

A vár építése tehát a 13. század második felére-végére tehető. A későbbiekben hol királyi, hol magánkézen volt. A török korban sorsa hasonló volt a többi Tolna megyei várhoz. A török uralom alóli felszabadulás után állapota tovább romlott, míg mára már csak néhány falcsont emelkedik ki a falomladékok közül.

Az 2005-ben végzett kutatások és állagvédelmi munkák

Előzmények

A döbröközi várrom, bár a 20. század folyamán két ízben is végeztek itt jelentősebb állagvédelmi munkákat, mégis balesetveszélyes állapotban volt. A mindennapi közvetlen balesetveszélyt a falkorona meglazult téglái és a támpilléres fal erős kifelé dőlése jelentette. Ennek a falnak a felmenő része szélesebb, mint alsó fele. A támpillért utólagos aláfalazása biztosítja, a főfalat azonban csak egy keskeny pillér tartja, amely – figyelembe véve a fal erős kifelé dőlését – csak ideiglenes megoldásnak tekinthető.

A közvetlen balesetveszély elhárításával és a falmaradvány állagának megóvásával a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (Budapest, Táncsics Mihály u. 1.) bízott meg. A munka műszaki – építészeti tervezését a Rómer Építőművész Stúdió készítette el. A kivitelezést Muth Ferenc döbröközi kőművesmester végezte el.

20 U et C. 3. füzet 1970. 71. old. (Fasc. 29. No. 47.)

A műemléki kutatás

A falmaradványnál vakolatveréssel együtt járó kutatásra nem volt szükség; eredeti vakolat ugyanis csak nagyon kis felületen maradt meg, főként a támpillér keleti felén. A kutatás itt valójában a fal pontos felmérését, a megfigyelt jelenségek leírását és azok értékelését jelentette.

A várfalat valójában kétszer mértem fel. Az első felmérés a helyreállítás előtt történt, ennek alapján készültek a helyreállítási tervek. Ezt a felmérést kivitelezés közben pontosítottam: ez főként a részletek – boltozatok maradványai – tekintetében adott pontosabb képet.

A vár pontos alaprajzát nem ismerjük, de a fennmaradt romok alapján szabálytalan négyszögű lehetett, északnyugati sarkán nagyobb toronnyal vagy bástyával. A délnyugati részen fennmaradt fáltömb talán a kaputorony maradványa. A legnagyobb összefüggő falmaradvány a déli oldal keleti felén maradt fenn: legnagyobb magassága 10 méter, legnagyobb szélessége 4,7 méter. Külső, déli oldalát egy támpillér támasztja meg.

A vár fennmaradt falai közül a déli fal van a legrosszabb állapotban, mivel alsó részét kibányászták. Régen a falakat valószínűleg úgy döntötték le, hogy alapjaikat, illetve alsó részüket elvékonyították, majd az ellenkező irányból, hosszú szálfákat emelőként használva, ledöntötték. A déli falmaradványnál azonban a támpillér miatt ez nehezebben volt megoldható, ennek tudható be, hogy itt három oldalról is meggyengítették a falat (7-9. ábra). A rajzon szaggatott vonal jelöli a fal alsó részének vonalát.

A várfal maradványa a korábbi műemléki közbelépésnek köszönhetően maradt fenn. Először a főfal keleti felét támasztották alá egy keskenyebb pillérrel, sajnos a támpillér megerősítése ekkor elmaradt. A meggyengített támpillér kifelé húzta a főfal felső részét. A támpillér megtámasztása ugyan megállította a fal kifelé dőlését, azonban a főfal kétharmada valójában továbbra is a levegőben „lógott”. A főfal kifelé dőlése miatt annak súlypontja csak részben esett egybe a kisméretű pillérrel; így a fal kidőlése valójában csak idő kérdése volt (10-11. ábra).

A fal belső részét jól láthatóan két részre osztja egy 75 cm széles válaszfal maradványa. Ez a fal jól láthatóan kötésben volt a főfallal. Az emeleti szinten a főfalból kiállnak a válaszfal téglái, kissé lejjebb már csak csonkolt téglák jelzik az egykori falat.

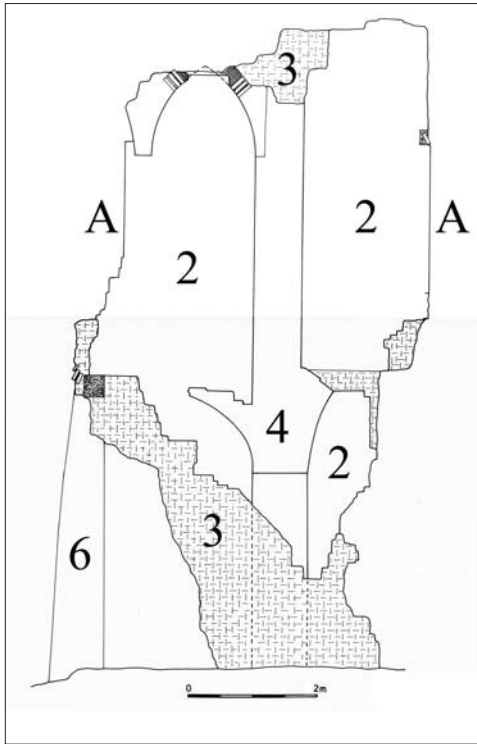
A válaszfalról mindkét irányban boltozatok indultak, úgy a földszinten, mint az emeleten. A földszinti boltozatok boltvalla a K-i kökonzol aljától 120 cm-rel van lejjebb. A K-i és a Ny-i helyiség boltozata ennek ellenére lényegesen különbözött egymástól.

A keleti helyiség boltozata jól láthatóan félköríves, vagy enyhén nyomott, szegmensíves lehetett. A boltszakasz kiserkeszthető legnagyobb szélessége – a boltvállaknál mérve – 258 cm. A boltozatnak ez a viszonylag alacsony, „lapos” volta feltehetően összefügg a már említett kökonzollal, annál is inkább, mert a falmaradványon fennmaradt másik három boltszakasz csúcsíves volt.

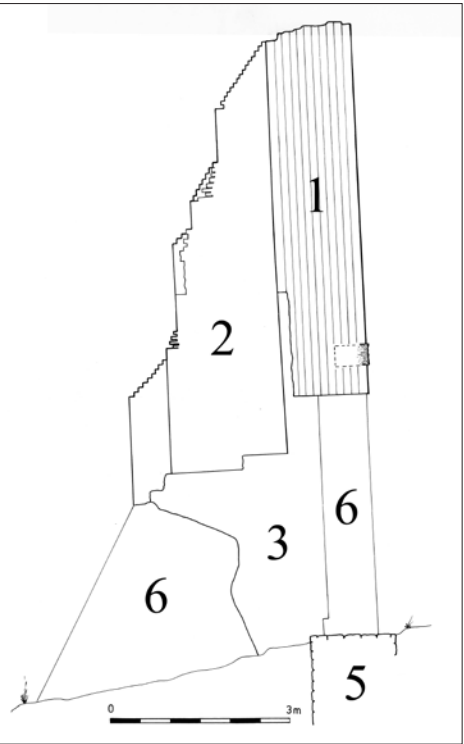
A 32×34 cm-es kökonzol közvetlenül a keleti támpillér felett található. A konzolt nem tarthatjuk másodlagosan felhasznált köfaragványnak, hiszen ilyen sehol sem található a nagyméretű falban. A konzolt már csak azért is szerkezeti elemnek kell tartani, mert az alatta lévő boltozat magassága ehhez igazodik.

A kökonzoltól 14 cm-re egy kisméretű ablak kávája maradt fenn. Az ablak boltívének csak első három téglája maradt meg. A lapos boltív alacsony, keskeny ablakra utal. Az ablak-kávának csak 15 cm hosszú felső részlete maradt meg.

A földszinti nyugati helyiség boltozata jól láthatóan csúcsíves volt. A nyugati helyiség boltozatmagassága magasabb volt, mint a keletié. A boltozat a válaszfalról indul.

10. A D-i fal belső (É-i) nézete.
2: ép falsík, 3: roncsolt falsík, 4: lefaragott
falcsatlakozás, ill. boltváll, 6: 20. századi
támpillér, A: középkori ablakkáva
(Rajz: Gere László)

11. A D-i fal É-D-i metszete.
1: falmetszet (tégla), 2: ép falsík,
3: roncsolt falsík, 5: falmetszet (kő),
6: 20. századi támpillér
(Rajz: Gere László)

A válaszfal alsó része 15 cm-rel szélesebb, mint a boltozat feletti emeleti részé; vagyis a fal alsó, szélesebb része képezi egyúttal a boltvállat. A már leírt keleti boltváll ezzel szemben a főfalban van kialakítva, a válaszfalra ugyan ráterhel, de nincs azzal a fent leírt módon egybeépítve.

Az emeleti részen a válaszfalról boltozatok indulnak, azonban a keleti és a nyugati résznek a földszinten megfigyelt aszimmetriája itt is megfigyelhető. Az emeleti részen egy csúcsíves boltszakasz és egy másik boltszakasznak az indítása maradt meg. A boltszakasz szélessége a boltvállaknál mérve 160 cm. A keleti boltváll, a nyugati földszin-tihez hasonlóan itt is a válaszfalról indul. A másik boltvállat a főfal foglalja magába. A boltváll 382 cm-rel van magasabban a vállkő aljától, szélessége itt is 15 cm. A boltszakasz ívének csak felső harmada hiányzik, így annak csúcsíves záródása teljesen egyértelmű. A fennmaradt részletek alapján itt egy hatsüveges keresztboltozattal kell számolnunk.

A keleti boltválltól 15 cm-re egy ablak kávája figyelhető meg. Az ablakkáva 2 méterre van a válaszfaltól. Az ablakkáva belső, északi hossza 196 cm, külső hossza 176 cm; vagyis az ablaknak mintegy 20 cm-es parapetje lehetett. Nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy az ablakfülkében ülőpad is volt, de ezt egyértelműen bizonyítani nem lehet. Amennyiben a második boltszakasz szélessége azonos volt az elsőével, akkor – szimmetrikus kialakítással számolva – az ablak 130 cm széles lehetett.

12. A D-i fal helyreállítás után (É-i nézet) (Fotó: Gere László)

Figyelemre méltó az a tény, hogy az ablak alja szokatlanul magasan van. Figyelembe véve a földszinti boltozat magasságát, és a boltozat feletti feltöltésre 1 métert (ami nem valószínű, hogy ennél kevesebb lehetett) számolva, az ablak alja 1 méterre volt a helyiség padlójától.

A válaszfaltól Ny-ra lévő emeleti helyiség boltozatára nincs adatunk. Itt olyan építészeti részlet, amely bármilyen boltozatra utalna nem maradt fenn. A válaszfal közelében lévő két gerendalyuk utólagos.

A válaszfaltól 196 cm-re egy ablak káváját figyeltük meg. A káva alja 128 cm-re van a konzol aljától. A káva hossza 220 cm. A nyílás boltívének indítása még jól látható, bár igaz csak az első téglasor maradt fenn. Figyelembe véve, hogy a földszinti nyugati boltozat záródása magasabban volt, mint a keletié, és számolva a boltozat vastagságával és a felette levő felöltéssel, nyílásunkat ajtóként kell meghatározni; vagyis a várfal ezen szakaszán egy erkéllyel kell számolni.

A falmaradvány külső, déli oldalán építészeti részlet nem figyelhető meg. Az egyetlen építészeti elem itt a monumentális támfal. A támfal alsó része nincs kötésben a főfallal; ezt a mintegy 150 cm magas részt ma a vár bontásából származó törmelék takarja. A főfalnak ez az alsó része törtkőből készült, míg a támpillérnek az alsó része is téglából van; vagyis a kőfalba nem kötötték be a téglafalat. A főfal középső része a mai felszín felett 180–200 cm magasan még törtkőből készült, a falsíkok ezen a részen azonban már téglából vannak. A külső téglarész és a kőfalmag azonban kötésben van egymással. A támpillér és a főfal felmenő, téglából készült részei azonban szabályos kötésben vannak.

Az ötszög három oldalával záródó támpillérről eddig is tudtuk, hogy lépcsős szerkezetű, részletei azonban a felszínről nem voltak láthatóak.

A kutatás során kiderült, hogy a támfal öt, nem egyenlő hosszúságú és szélességű lépcsőből áll, vagyis felfelé fokozatosan keskenyedik. Az egyes lépcsőfokok lezárását azonban eddig nem ismertük. A közeli megfigyelések során kiderült, hogy minden egyes lépcsőt, lépcsősen visszaugratott téglasorokból kialakított rézsűk zárnak le. Minden téglasort 5 cm-rel kezdtek beljebb, így alakult ki a lépcsős rézsű. Ezeket a kicsi, apró lépcsőfokokat egykor minden bizonnyal kemény meszes habarcs takarta, mára azonban ennek nem maradt nyoma. Annak, hogy az így kialakított rézsűknek volt-e kő, vagy cserép fedése, nincs nyoma, ennek egykori léte azonban nagyon valószínű. Az esetleges fedőréteget azonban csak a kemény habarcs tarthatta.

A D-i falmaradványon végzett állagvédelmi munkák

A szükséges balesetelhárítási és állagvédelmi munkákról Rómer Károly építésmérnökkel részletes tervet dolgoztunk ki, amelyet a munkák megkezdése előtt leadtunk a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Regionális Irodájának.

A munkák megkezdésekor azonban előre nem látott nehézségek léptek fel, amelyek a tervek kivitelezés közbeni módosítását tették szükségessé.

A legnagyobb problémát a főfal kifelé dőlése jelentette. Természetesen ezzel a kezdetektől fogva tisztában voltunk. A főfal alsó részén azonban rézsűvel, vagy legalábbis szélesedő alappal számoltunk. A mai felszín alatti falsíkok meghatározása után azonban kiderült, hogy rézsűje nem volt a várfalnak, és az utolsó korajkori járósínt is mélyen a mai szint alatt van. A fal felső része viszont 45 cm-rel van kijebbe – délebbre – mint a törtkőből készült (ma törmelék alatt lévő) alsó rész. Amennyiben a főfal aláfalazását az alsó, kőből készült részről indítjuk, valójában nem sokat javítunk a fal statikai helyzetén. Az építészeti és statikailag jobb megoldás az volt, hogy a fal kifelé dőlésének megfelelően kiszélesítjük a fal alsó részét. Ez utóbbi megoldás talán műemléki szempontból némileg kifogásolható, azonban így megmenthető egy művészettörténeti-építészettörténeti szem-

13. A D-i fal helyreállítás után (DK-i nézet) (Fotó: Gere László)

pontból is jelentős középkori fal. Mi, vállalva az esetleges kritikai észrevételeket is, ez utóbbi mellett döntöttünk.

A fal alsó részét törtkővel szélesítettük meg, ami 60–70 centiméterrel mélyül a korábbi járószint alá, vagyis alja a mai felszín alatt 230 cm-re van. A szélesítést összeváltuk az eredeti kőfallal.

A főfal alatti régi támpillér körbefalazásától a felette lévő kisméretű ablak miatt álltunk el. Mivel nem ismerjük az ablak teljes magasságát, így az alatta lévő részt romszerűen kellett volna kialakítani. Ehhez viszont régészeti feltárás is szükséges lett volna a fal-tól keletre. Arra azonban sem pénzünk, sem engedélyünk nem volt. Ezért kelet felől nem zártuk le a régi pillért, így egy későbbi feltárás/helyreállítás után az akár el is távolítható, és az akkori esetleges helyreállítás csatlakozni tud a mi aláfalazásunk csorbázatához.

A fal alsó részének szélesítése jelentős többletköltséget eredményezett, amit máshonnan kellett elvonni. Ezt a pénzt a támpillér részüinek a lezárásán spóroltuk meg, egyrészt ez a rész volt a legjobb műszaki állapotban, másrészt az itt tett megfigyelések egyébként is korábbi elképzeléseink újragondolását tették szükségessé.

A falkorona a várnál sokkal jobb állapotban volt, azonban a falsíkok 30-35 cm mélységben le vannak pusztulva, így előbb azokat kellett volna felfalazni, és csak azután lehetett volna kialakítani a tervezett lezárást. Mindez azonban újabb jelentős többletköltséget okozott volna, amelynek már nem lett volna fedezete. Mindezt a falkoronán – tisztítás után – erős cementes habarccsal rögzítettük a téglasorokat, és tömítettük a mélyedéseket. Ez a megoldás – bár nem tekinthető véglegesnek – mégis hosszú ideig védelmet ad a falkoronának, ugyanakkor nem zárja ki egy teljesebb körű helyreállítás lehetőségét sem.

Ugyanakkor a tervezetten felül a fal külső oldalán is végeztünk munkákat. A falki-omlás feletti részen a téglasorok között 4–6 cm mélységig nem volt habarcs. Az ilyen fal-felület télen fokozottan ki van téve a fagy pusztító hatásának, ezért ennek a falfelületnek a kifügázása nagyon sürgető feladat volt. A fügázáshoz használt habarcsban jelentősen növeltük a méz arányát, így az közelebb áll az eredeti középkori habarcs színéhez, és elkülöníti az alatta lévő aláfalazástól.

Az aláfalazás téglasorai egyébként is elkülönülnek a vár eredeti téglafalától, a felhasznált téglák világosabb vörös színével és a vízszintesebb, szabályosabb falazással, valamint az alkalmazott habarcs kissé sötétebb színével.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- AO Anjoukori okmánytár. Szerk. NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA. I–VII. Budapest, 1878-1920.
- ENGEL 1996 ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája (1301–1457). I–II. Budapest, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)
- FÉNYES 1851 FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusza, betűrendben körülményesen leíratik. Pest, 1851.
- FÜGEDI 1977 FÜGEDI ERIK: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Budapest, 1977.
- GAÁL–KÓHEGYI 1975–1976 GAÁL ATTILA–KÓHEGYI MIHÁLY: Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában. III. SZBÁM VI–VII. (1975–1976) 279–360.
- GENTHON 1959 GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei I. Dunántúl. Budapest, 1959.
- GERECZE 1906 GERECZE PÉTER: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In: Magyarország műemlékei. Szerk.: FORSTER GYULA. Budapest, 1906.
- GERŐ 1955 Gerő László: Magyarországi várépítészet. Budapest, 1955.
- H. TAKÁCS 1970 H. TAKÁCS MARIANNA: Magyarországi udvarházak és kastélyok. Budapest, 1970. (Forráskiadványok, IV. I.)
- MOLDOVÁNYI 1824 MOLDOVÁNYI JÓZSEF: Tolna vármegyének Geographiai, Statistikai, és Topographiai esmertetése. *Tudományos Gyűjtemény*, 1824. X. 49.
- Rég. kut. 2004. Régészeti kutatások Magyarországon, 2004. Budapest, 2005.
- RÓMER Jkv. RÓMER FLÓRIS jegyzőkönyvei (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára)
- SZBÁM A Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve
- SZAKÁLY 1969 SZAKÁLY FERENC: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566). In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. II. (1969) 5–85.
- SZWM Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum
- T. POLÓNYI 1966 T. POLÓNYI NÓRA: Egy tolnai táj a XVIII. században. (Kísérlet kéziratoss térképek forrásértékének vizsgálatára). Budapest, 1966. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, 61. Series Historica, 28.)
- U et C 1970 Urbaria et Conscriptioes. Művészettörténeti adatok. 3. füzet. Budapest, 1970.
- VELICS–KAMMERER 1886 VELICS ANTAL–KAMMERER ERNŐ: Magyarországi török kincstári defterek. I. Budapest, 1886.